

РЕЦЕНЗІЯ

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія» Гетьмана Віталія Сергійовича «Специфіка теорій французької філософії кінця XX – початку XXI ст. щодо сутності тіла та ставлення до нього», рецензента доктора філософських наук, професора кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Шевцова Сергія Вікторовича

Інформація про відповідність дисертації вимогам, передбаченим пунктами 14, 15, 16 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. № 44»

Дисертація Віталія Сергійовича Гетьмана «Специфіка теорій французької філософії кінця XX – початку XXI ст. щодо сутності тіла та ставлення до нього» подана у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дисертація виконана здобувачем ступеня доктора філософії Віталієм Гетьманом особисто.

Актуальність дослідження

Своєчасність і важливість дослідження специфіки теорії французької філософії тілесності обумовлена, на думку автора, тими «новими викликами, які постають унаслідок технологічних, соціокультурних та політичних трансформацій кінця XX – початку XXI століття» (с. 2), а саме – це той зсув, який відбувся в інтелектуальному просторі у вигляді переходу від формально-об’єктивованого до переживально-експонованого та багатовимірного усвідомлення соматичної проблематики, яка знайшла своє втілення у феноменологічному, психоаналітичному, історико-культурному, техно-філософському, гендерному, постструктуралістському напрямках. А звідси витікає сформульована на стор. 4 мета дисертації «розкрити історико-філософські, культурно-онтологічні підґрунтя, концептуальні напрямки, змістовні обрії французької філософії тіла на межі XX–XXI ст.», досягнення якої вирішується автором в історико-філософському ключі, артикульованому у шести наукових завданнях, включаючи космологічні, калокагатійні, полісні виміри тіла в Античності, креаціоністські, персоналістичні, сотеріологічні виміри тіла у Середньовіччі, субстанційні, механістичні, автономні виміри тіла у Новий час, екзистенційні, масові, технократичні виміри тіла у сучасності, і на цьому тлі відбувається концептуалізація основних напрямків французької філософії тіла на межі XX–XXI ст. та реконструкція змістовних аспектів концепту тіла у феноменологічному, психоаналітичному, історико-культурному, техно-філософському, постструктуралістському напрямках. Таким чином, дисертація набуває своєї архітектонічної цілісності.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

У процесі дослідження Гетьманом Віталієм Сергійовичем отримано десять положень, які концептуально встановлюють і мають претензію на наукову новизну, з них – чотири положення під рубрикою «вперше». У першому положенні інваріанту та новітні складові у розумінні тіла в сучасній французькій думці. Інваріантою виступає розуміння тіла як поля вразливості, експозиції та потреби у турботі, що пов'язано з можливістю поранення, сорому, залежності від іншого й права відновлення у якості тієї інваріанти, яку автор простежує у всіх задіяних ним напрямках, а новітніми складовими є феноменолого-афективний, біополітичний, дисциплінарний, ко-екзистенційний, нейропластичний та травматичний виміри. У другому положенні під рубрикою «вперше» індукується історико-філософська динаміка тілесності від зони провини, механізму, трудового ресурсу, продуктивності до онтологічно первинного, політично керованого, етично навантаженого поля, а через те сучасне розуміння тілесності як примордіальності та об'єкта біополітичного сортування виступає історично зумовленою трансформацією. У третьому положенні під рубрикою «вперше» автор пропонує концептуальне бачення тіла у якості перехресної точки між феноменологією, біополітикою, нейронаукою та медико-етичними режимами турботи, які охоплюють такі концепти як «мова плоті», «інтеркорпоральність», «подієва даність», «пластичність», «турботливість» тощо. У четвертому положенні під рубрикою «вперше» дисертант показує аксіологічний вимір тіла у сучасній французькій думці, де тіло стає «полем боротьби за людяність», де саме тіло стає своєрідною екзистенційно-етичним простором вирішення питання про те, хто має право на рятування, оплакування, а хто, навпаки, опиняється виштовхнутим у забуття.

Далі, три положення наукової новизни під рубрикою «уточнено». Першим тут автор фіксує співвідношення між феноменологічною та біополітичною оптикою аналізу тілесності між полюсами дескриптивності суб'єктивного досвіду та формалізації тілесної вразливості у межах дисциплінарних та біополітичних режимів. Друге положення фіксує уточнення низки ключових понять, пов'язаних з тілесністю: «дисциплінованість», «біополітичність», «спільність», «подієвість», «пластичність» тощо. У третьому положенні демонструється, що позицію таких мислителів, як Ж.-Л. Нансі, Ж.-Л. Маріон, К. Малабу слід вважати причетною не стільки до онтології спільності, скільки онтології спільно вразливого тіла, позаяк можливість поранення, відкидання, травми, страждання від насильства виступають найбільш знаковими.

Нарешті, три положення наукової новизни під рубрикою «дістали подальшого розвитку». Перш за все, на думку автора, низка концептів сучасної французької філософії тіла – «плоть», «інтеркорпоральність», «експозиція», «насичена даність», «дисципліноване тіло», «біополітичне тіло», «пластичність» тощо виступають елементами єдиного понятійного поля і саме завдяки цьому тілесність можна описувати як те, що відчувається, контролюється і має право на

захист. Також набула подальшого розвитку ідея зв'язку між історичними режимами тіла та змінами в гуманітарному, політичному, біоетичному дискурсах. Останнє положення стосується того, що в сучасності підходи до тіла як суто біологічного та приватного феномена вже не є можливими саме через політичну, етичну, аксіологічну навантаженість та онтологічну спрямованість тіла у сучасному дискурсі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки, рекомендації, представлені у дисертації, відповідають стандартам дослідницьких робіт цього типу. Вони ґрунтуються, по-перше, на всебічному аналізі широкого корпусу наукової літератури (список використаної літератури містить 194 позиції, з них 141 позиція – франко- та англomовні видання), по-друге, на використанні комплексного методологічного підходу, який містить певні принципи (історичність, систематичність, комплементарність) та дослідницькі стратегії (дескриптивна, історико-філософська, лінгвістично-філософська, герменевтична, психоаналітична, історико-культурна, техно-філософська, постструктуралістська), які застосовуються для розв'язання науково-дослідницьких завдань.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку.

Перший розділ **«Огляд літератури та методологія дослідження»** присвячений аналізу наукових праць за напрямком проблематики, що досліджується, пошуку та обґрунтуванню методологічних підходів щодо обраного поля дисертаційного дослідження. Взагалі, потрібно відмітити, що обрана автором стратегія дослідження має щільний евристичний потенціал, реалізований у комплексному історико-філософському розкритті обраної теми.

Другий розділ **«Історико-філософські й культурно-онтологічні підґрунтя французької філософії тіла на межі XX–XXI ст.»** артикулює низку важливих для розуміння сучасної французької філософії тіла концептуальних обріїв. У підрозділі 2.1 автор розкриває як космологічна, полісна, калокагатійна проблематика, притаманна Античності як такої, знаходить своє відображення у розумінні тіла. У підрозділі 2.2 дисертант демонструє фундаментальну зміну в розумінні тіла у Середньовіччі, де на перший план виходять певні креаціоністські, персоналістичні, сотеріологічні, дуальні виміри тіла. У підрозділі 2.3 показана історико-філософська динаміка руху до субстанційного, механістичного, автономного вимірів тіла у Новий час. У підрозділі 2.4 наведено, що технократичний вимір життя, поява масової культури, досвід двох світових війн, що посилює екзистенційну проблематику, створюють фундамент для розгортання сучасної французької філософії тіла, де всі позначені акценти, знаходять своє відображення.

Третій розділ **«Концептуалізація основних напрямків французької філософії тіла та ідей щодо біополітики на межі XX–XXI ст.: абрис ключових**

концептів». Дисертант виокремлює наступні ключові концепти: по-перше, тіло як вузол перетинання досвіду, влади, техніки, історії, статі, режиму; по-друге, тіло як межа, яка руйнує саму претензію пояснювальних моделей на повноту і через те отримується розуміння мозаїчності розуміння тіла у феноменологічному, психоаналітичному, історико-культурному, техногенному, гендерному, міждисциплінарному напрямках; по-третє, тіло як складний конструкт, який не редукується до жодного зі своїх проявів; по-четверте, тіло як матеріальна дієвість влади, середовище інтеріоризації контролю; по-п'яте, тіло як межовий феномен, особливо для гендерного та техногенному рівнях; по-шосте, тіло як мозаїчне спів-утворення, розуміння якого можливо лише на перетині різноманітних дискурсів, а через те відсутність єдиної теорії тіла у межах сучасної французької філософії є не її слабкістю, а, навпаки, її особливістю та силою.

У четвертому розділі **«Змістовні обрії концепту «тіло» у французькій думці на межі ХХ–ХХІ ст.: лінгвістично-філософський аналіз»** автор безпосередньо торкається тих основних напрямків, які розглядали проблематику тіла у сучасному французькому дискурсі. У *підрозділі 4.1*, розкриваючи феноменологічні обрії концепту «самоданості» М. Анрі, автор показує зміну ракурсу з питання «яким є тіло?» на питання «яким тіло нам дано?», де тіло виступає первинною формою суб'єктивності. Торкаючись психоаналітичних обріїв тіла у *підрозділі 4.2*, автор звертається до концепту «я-шкіри» Д. Анзье у горизонті питань ідентичності та любові, і тут тіло виступає умовою психічного простору, а шкіра, у свою чергу, моделлю контейнерності, відмежування, утримання та регуляції проникності. Історико-культурний обрій тіла розглядається у *підрозділі 4.3* через аналіз концепту «тактики тіла» Ж. Вігарелло, де тіло постає у якості історично виробленого режиму норм, порогів, ритмів, уваги, чутливості, тобто історія розкривається не як контекст, а сам механізм артикуляції, завдяки чому культурно зумовлене постає схожим на природне. У *підрозділі 4.4* автор аналізує техно-філософський обрій тіла через усвідомлення концепту «протезу» у Б. Стіглера, де останній виступає не стільки медичним пристроєм, скільки структурним принципом того, як тіло долає біологічні межі і переплітається з пам'яттю, жестом, збереженням, передачею тощо, тобто йдеться взагалі про зміну самої архітектури тілесності у сучасному світі й дискурсі. У *підрозділі 4.5* автор звертається до аналізу постструктуралістського обрію тіла – ризоматичного концепту «тіла без органів» Ж. Дельоза, де розкривається проблема того, які сили займаються організацією, стратифікацією тіла в їх конструктивному та деструктивному ракурсах.

У **висновках** автор наводить основні результати рішення наукових завдань, які були позначені у вступі та реалізовані у чотирьох розділах та одинадцяти підрозділах, а також надає розуміння можливим подальшим науково-інтелектуальним розвідкам у цьому напрямку.

Практичне значення отриманих результатів

На думку автора практичне значення має саме міждисциплінарний рівень дослідження, де проблематика тілесності може розроблятися на перетині філософської антропології, соціальної та політичної філософії, філософії медицини, етики турботи тощо. Окреме значення результати дослідження мають для їх впровадження у науково-педагогічний процес, а саме при викладанні таких курсів, як «історія філософії», «філософська антропологія», «соціальна філософія», «філософія культури», «біоетика», «філософія медицини» тощо, а також у горизонті сучасного публічного повороту у філософії, який спостерігається у сучасній Україні.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено у десяти публікаціях, з них: вісім публікацій – у наукових фахових виданнях України, а дві публікації свідчать про апробацію матеріалів дослідження. Таким чином, автором дотримано вимог МОН України щодо кількості, обсягу та змісту друкованих праць. Аналіз представленого рукопису дисертації та наукових публікацій дає підстави констатувати ідентичність публікацій та основних положень дисертації. Це надає автору дисертаційної роботи право на публічний захист та здобуття ступеня доктора філософії (PhD). Матеріали дисертації пройшли відповідну апробацію.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

На підставі критичного огляду актуальності дослідження, достовірності та наукової новизни одержаних результатів, ступеню обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, практичного значення отриманих результатів, повноти викладення основних положень дисертації в опублікованих працях можна стверджувати, що, по-перше, структурна логіка дисертації сприяє високому рівню сформульованих наукових положень, по-друге, архітектоніка змісту надає дослідженню системності і концептуальної цілісності дослідження у напрямку досягнення наукової мети, по-третє, зміст наукових праць доповнює основні положення дисертаційної роботи, по-четверте, дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висуваються до подібного роду робіт і відповідає встановленим вимогам, по-п'яте, дисертаційна робота є самостійною, завершеною працею, що пройшла належну апробацію, по-шосте, дисертаційне дослідження відповідає предметній спрямованості паспорту спеціальності 033 Філософія.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Відзначаючи належний рівень теоретичного обґрунтування та беззаперечні наукові здобутки Гетьмана Віталія Сергійовича у науковому і практичному значеннях, змістовність і логіку викладення матеріалів

дослідження, вважаю за необхідне звернути увагу на окремі, так би мовити, «больові точки» цього дослідження.

Перша «больова точка» дисертаційного дослідження – широта кола охоплення автором проблематики тіла. У розділі 2 він звертається до різноманітних вимірів тіла в Античності (вісім сторінок), Середньовіччі (десять сторінок), Нового часу (дев'ять сторінок), сучасності (тринадцять сторінок), а в розділі 4 – до різноманітності проблеми тіла у таких напрямках сучасної французької думки, як феноменологія М. Анрі (дев'ять сторінок), психоаналіз Д. Анзье (десять сторінок), історія культури Ж. Вігарелло (одинадцять сторінок), філософія техніки Б. Стіглера (одинадцять сторінок), постструктуралізм Ж. Дельоза (тринадцять сторінок). Отже, позначені об'єми не дозволяють розкрити всієї глибини проблематики, а лише позначити певні її концептуальні грані, а через те екстенсивність охоплення не дозволяє з'ясувати всієї глибини проблемних полів, з яких деякі, дійсно, вперше розкриваються в українському науково-інтелектуальному просторі.

Друга «больова точка» пов'язана з тим, що можна позначити у якості надзавдання дисертаційного дослідження. Справа в тому, що дисертації, подібні цієї, за власною суттю передбачають не лише певні узагальнення у вигляді висновків, а вихід у позицію з позначкою «мета», тобто досягнення такого погляду, який би охоплював всіх досліджуваних проблемні поля. Інакше кажучи, йдеться про певний метатеоретичний статус дослідження, який передбачає створення відповідної мови дослідження, яка була б здатною охопити всі ці обрії – феноменологічний, психоаналітичний, історико-культурний, техно-філософський, постструктуралістський, кожен з яких мав би право на окреме дослідження в межах дисертації рівня PhD. Автор намагається вибудувати мозаїчне полотно і в цьому уявляється проблема: він, з одного боку, у висновках до розділу 3 на стор. 118 стверджує, що «французька філософія кінця XX – початку XXI століття не створила єдиної теорії тіла, і саме в цьому її сила», а з іншого боку, у висновках до розділу 4 на стор. 177 позначає «п'ятирівневу модель архітектури тілесності», артикулюючи її ознаки. У певному сенсі з цієї тези потрібно було б починати, розгортаючи всі її потенції і через те, набуваючи метатеоретичного статусу дослідження, але ж цього у тексті немає.

Третя «больова точка» – перенасиченість поняттєвого поля. Позначу лише на одному прикладі у межах наукової новизни. Автор, наводячи положення, що виносяться на захист, використовує концепти «тіло», «тілесність» або через дефіс (тіло/тілесність), або зі сполучником «та» (тіло та тілесність), і якщо це так, між цими концептами повинна бути і спільність, і відмінність, але ж вона автором чомусь не артикулюється.

Четверта «больова точка» – методологічне забезпечення дисертації. З одного боку, автор володіє певними методиками і використовує їх у власному дослідженні. З іншого, сам обраний ракурс дослідження вимагає додаткових зобов'язань. У розділі 4 автор вірно обирає саме лінгвістично-філософський

ракурс дослідження тіла у французькій думці на межі XX–XXI ст. і французька мова, з оглядкою на її загальний внесок у філософію, є розвинутою. Тому виникають очікування, що автор буде занурюватися у семантичну складність французьких концептів, аналізуючи на, так би мовити, загальноновживаному тлі специфіку їх використання у М. Анрі, Д. Анзье, Ж. Вігарелло, Б. Стіглера, Ж. Дельоза, але цього не спостерігається.

Всі позначені «больові точки» мають полемічний характер і не впливають на належний науковий рівень дисертаційного дослідження В.С. Гетьмана.

Висновок

На підставі аналізу дисертації Гетьмана Віталія Сергійовича на тему «Специфіка теорій французької філософії кінця XX – початку XXI ст. щодо сутності тіла та ставлення до нього» та наукових праць здобувача, можна свідчити про те, що робота є самостійною та завершеною працею, яка відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 № 341), а також Наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог оформлення дисертації», а її автор – Віталій Сергійович Гетьман заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Рецензент

доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Сергій ШЕВЦОВ

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
кандидат біологічних наук, професор

14.08.2026

Олег МАРЕНКОВ